

Погорілець О. Г.

ДО 230-РІЧЧЯ БИТВИ ПІД ЗЕЛЕНЦЯМИ

18 червня 1792 року на землях Південно-Східної Волині відбулася незвичайна битва тієї російсько-польської війни, яка призвела до другого поділу Речі Посполитої.

Великою є кількість суперечливих оцінок і фактів цієї битви, починаючи з того, що кожна з сторін вважає себе переможцем у битві, а у російській та польській історіографії вона зветься по різному: “битва під Городищем” та “битва під Зеленцями” - залежно від того, біля якого села по обидва боки від лінії протистояння дислокувалися ті або інші війська. І найбільш суперечливим, врешті-решт, є встановлення у 1999 році пам’ятного знаку на честь цієї битви у селі Зеленці Старокостянтинівського району, а не у Жилинцях під Шепетівкою, які називалися Зеленцями у XIX столітті, і де битва між польською та російською арміями залишила численні свідчення у картографії та археології.

18 травня 1792 року російський посол у Варшаві вручив королю Станіславу Августу ноту, в якій повідомляв про вступ російських військ на територію Речі Посполитої. Російська армія швидко наступала від Могилева-Подільського в бік Вінниці. Слабкі польські війська відступали в бік Тульчина.

Командувач польським військом Юзеф Понятовський під тиском переважаючих російських сил відійшов на Волинь, де знаходилася головна квартира польських військ – Полонне. Невдовзі Полонному загрожувало оточення росіянами. З огляду на неготовність міста до оборони і швидкий наступ російських військ було вирішено відступати далі на захід, прямуючи на Шепетівку і Острог. Польські війська вступили в Шепетівку, а відтак рушили під село Зеленці (нині Жилинці), де на них чекало підкріплення. Що в історичних джерелах і мапах військових дій йдеться саме про сучасні Жилинці під Шепетівкою, незаперечно свідчить топоніміка. Саме поряд з Жилинцями донині є села Городище, Плесна та інші, які згадуються у тогочасних реляціях та інших документах. І саме тут розгорнулися подальші бойові дії.

Ранком 18 червня 1792 року до Зеленців підійшли передові частини Кутузова, якими командував генерал Марков. Згодом до польського війська, яке було тут розташоване, підтягнувся з Шепетівки головнокомандувач князь Юзеф Понятовський з підкріпленнями, чого Марков не чекав. Почалася артилерійська канонада і сутички кавалеристів. Ближче до полудня росіяни зміцнили вогонь і перейшли в наступ. Поляки стали відступати, однак головнокомандувач кинув у бій свіжі сили. Тепер уже росіяни відступили. Тим часом інший загін росіян зайняв село Зеленці, вибити їх полякам не вдалося. Тоді власник села, князь Остафій Сангушко, порадив підпалити село, що дало очікуваний результат – росіяни втекли, і в ході бою навіть втратили прапор. Відтак посилили артилерійський вогонь, а також на Зеленці кинули кавалерію. Розпочалася кульмінаційна фаза сутички, в бій вступила польська кавалерія. Удар був раптовим і потужним, це вирішило долю битви...

Довго тривав бій кавалерії з кавалерією, врешті росіяни почали панічно тікати. Аби добити суперника, Понятовський наказав генералу Чапському переслідувати його, однак Чапський відмовився виконувати наказ, бо був прихованим прихильником Росії. Спроба росіян атакувати ліве крило польських військ закінчилася невдало. Під потужним артилерійським вогнем вони мусили відступати.

Археологічні розвідки, проведені постійно діючою археологічною експедицією Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» на околицях сіл Жилинці та Городище Шепетівського району, надали в руки матеріал, котрий свідчить про активні військові дії в кінці XVIII ст. на цих теренах. На території більш ніж п’яти квадратних кілометрів поблизу старої дороги із Шепетівки на Ізяслав знайдено свинцеві кулі, картеч, фрагменти розірваних чавунних ядер – гранат та бомб. Розміри територій, на котрих знаходяться дані артефакти, свідчать про масштабність військових дій того

часу, залучення великої кількості вояків та використання різнокаліберної артилерії. Дані знахідки, попередньо датовані другою половиною XVIII ст., відповідають даним про битву 1792 року, в якій з обох боків взяло участь до 30 тисяч піхотинців і кіннотників, та були задіяні більш ніж 50 гармат різного калібру.

Знахідки, що виявлені під час обстеження території між Жилинцями та Городищем підтверджують гіпотезу про битву під Жилинцями.

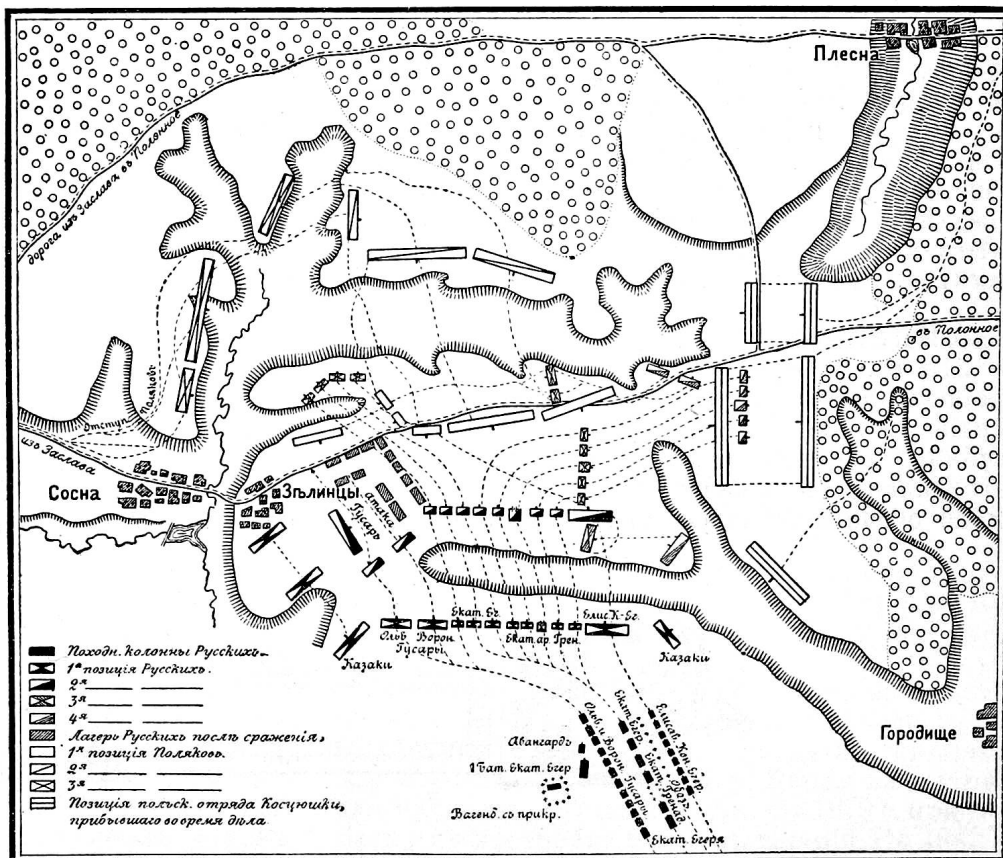
Однак, втримати та розвинути успіх битви під Зеленцями - Жилинцями польське військо

не змогло. Похід росіян на Варшаву тривав, кампанію було програно. Тим не менше, цю битву на землі сучасної Хмельниччини поляки називають своєю першою великою битвою, виграною після битви під Підгайцями у 1698 році. По її завершенні королем Речі Посполитої Станіславом Августом Понятовським було затверджено найвищу польську військову нагороду – орден “Virtuti Militari” (“Військової доблесті”, - *лат*). Донині він є найвищим орденом Республіки Польща, а першими його кавалерами були Юзеф Понятовський і національний герой Польщі Тадеуш Костюшко.

Література:

1. Бендюг В. Перемога польської зброї під Зеленцями // Проскурів. – 2008. – № 37-38. – 8 травня.
2. Погорілець О., Лукашук В. Польсько-російська битва 1792 р. під Зеленцями (Жилинцями): події, нові факти, інтерпретація / О. Погорілець, В. Лукашук // Ідея національної державності в українському і польському визвольних рухах в історичній ретроспективі. Збірка наукових статей. – Житомир, 2010. – С. 150-161.
3. Мицик Ю. Битва під Зеленцями // Військово-історичний альманах. – 2011. – Ч. 1 (22). – С. 4–6.
4. Погорілець О. Битва під Зеленцями (Жилинцями) 18 червня 1792 року: сучасний стан дослідження / О. Погорілець // VII Ukrainian – Polish Scientific Dialogues. Conference Proceedings. International Scientific Conference. 18 – 21 October 2017. – Khmelnytsky, 2017. – С. 234.

Ілюстрації:

План-схема бою під Зеленцями 18 червня 1792 р.
(Військова енциклопедія Ситіна, 1912-1913 рр.)

Войцех Коссак, 1891. “Битва під Зеленцями”

Знак ордена Virtuti Militari, 1792 р.

